Designed

Ana DApuzzo

POČETNA 01.10.2013.

Beograd: Formalno/Neformalno

Urbana transformacija tokom tranzicije: Beograd. Formalno/Neformalno

U okviru "Instituta za istraživanje savremenog grada ETH Studio Bazel" 2006 godine započet je projekat studenata i nastavnika pod nazivom: "Beograd. Formalno/Neformalno: Istraživanje urbane transformacije".

Studio u Bazelu je osnovan 1999. godine kao istureno odeljenje *Departmana za arhitekturu fakulteta ETH* u Cirihu. Istraživanje je sprovedeno u saradnji sa Arhitektonskim fakultetom u Beogradu pod vođstvom arhitekte **Milice Topalović**, na osnovu čega je nastala knjiga nedavno promovisana u ovoj ustanovi. Ona je kao vođa istraživača ETH Studija u Bazelu govorila o urbanoj transformaciji postsocijalističkog Beograda zajedno sa ostalim autorima, arhitektima i predavačima ETH, a to su: **Roger Diener, Marcel Meili, Christian Mueller Inderbitzin**, zatim profesori Arhitektonskog fakulteta **Vladan Đokić, Ivan Kucina i Ružica Božović – Sramenković.**

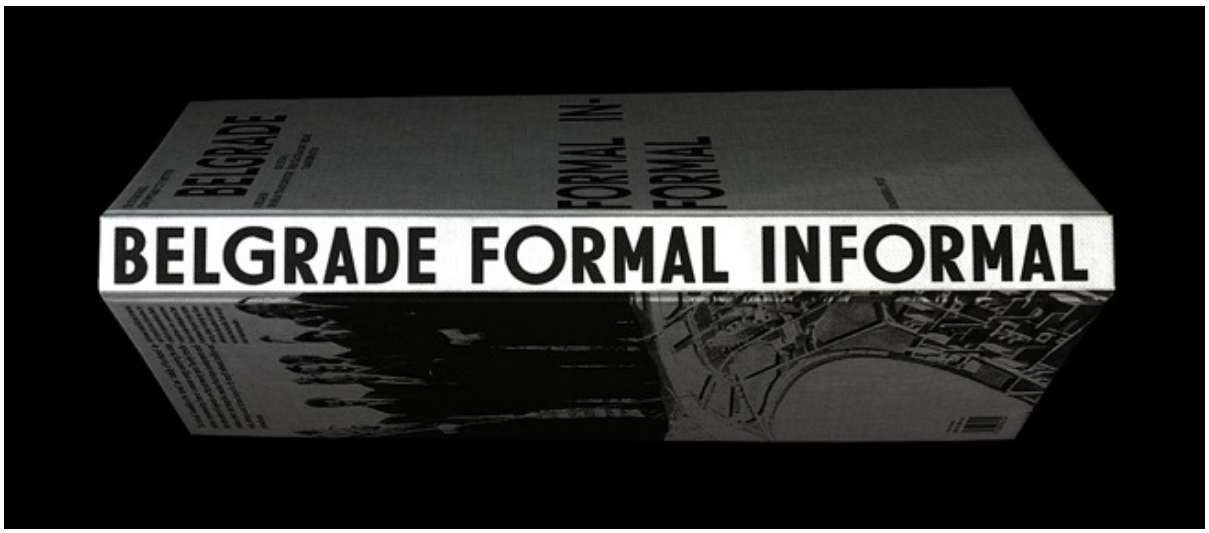

Naučni tim iz Bazela je osim Beograda, pratio i transformacije više urbanih područja kao što su Kanarska ostrva, razvoj regije MetroBasel (Švajcarska, Francuska, Nemačka), razvoj gradova poput Havane, Nairobija, Kazablanke i Hong Konga.

To što je studio ETH pokrenuo istraživanje o razvoju Beograda, dovoljno govori o njegovom značaju u mreži evropskih prestonica, odnosno specifičnosti koja je glavni predmet interesovanja ovog studija. Globalizacija je dovela u pitanje autentičnost gradova, a studio se se upravo bavi proučavanjem identiteta gradova i njihovim razvojem kao odgovorom na taj proces. Beograd je upoređen sa ostalim evropskim prestonicama i primećen je njegov poseban brzi i neformalni razvoj.

Posmatrajući karakter urbanih promena Beograda u poslednjih pedeset godina – od socijalističkog centralizovanog planiranja do postsocijalističke haotične izgradnje po pravilima slobodnog tržišta, uspostavlja se jasna formula za razumevanje specifičnog procesa razvoja Beograda. U ovom projektu se posmatra i poredi stabilnost neformalnog modela izgradnje i nestabilnost formalnog modela i postavlja se pitanje o načinima na koji ovaj zamršeni komplementarni odnos može postati osnova za uspostavljanje novih strategija razvoja gradova i prepoznavanje ovih urbanih simptoma kod nas i u svetu.

Slika Beograda na pragu nove, globalne realnosti formirana je opisom transformacije nekadašnjeg modernog centra Novog Beograda i prikazom studije širenja neformalne urbane paradigme tokom 90-tih. Rezultati istraživanja prikazuju karakter urbanih promena koji od modernog glavnog grada velike države prolazi kroz tragične godine sankcija, ekonomskog i političkog pada kada neformalni uticaji postaju vrlo bitna odrednica njegovog urbaniteta pod uticajem globalnih tokova. Istraživan je i rezultat interakcije između formalnih i neformalnih snaga u urbanom okruženju i raznolika arhitektura koja nastaje usled ovih uticaja.

Beograd je u projektu predstavljen kao primer oblikovanja evropskog grada, a ne kao izolovan slučaj urbane transformacije. Ranih devedesetih godina taj proces je podrazumevao povlačenje i skoro potpun gubitak uticaja državnih institucija na razvoj grada. Kolaps gradskih funkcija koje je nadzirala država i koje su uključivale trgovinu, stanogradnju i javni prevoz, odrazio se u erupciji neformalnih praksi kao obliku kompenzacije. Ubrzo se celokupni sistem, koji je održavao ravnotežu između javnog i privatnog u modernističkom socijalističkom gradu, zamenjuje sistemom neodređenih i nejasnih pravila, sa odlikama neformalnog i privatnog. Ovi procesi su opisani međusobno povezanim teoretskim poljima "formalnog" i "neformalnog" i istovremeno umreženi sa formalnim strukturama – državom, legalnim okvirima i urbanističkim planiranjem.

Neformalno ne podrzumeva ilegalno u potpunosti, jer urušavanje tradicionalnih urbanističkih normi donosi nove, fleksibilne sisteme regulacije koji nemaju nikakve veze s urbanim pravilima ili generalnim urbanističkim planovima. Ipak iako imaju ilegalni status ovakve gradske četvrti teže za usvajanjem regularnih karakteristika gradskih programa koje je definisala država u prethodnim razdobljima. Neformalna gradnja u Beogradu ne odgovara široko prostranjenoj precepciji neformalnog kao fenomena Trećega sveta. Ova područja nisu nesigurna i ne podsećaju na slamove, favele, čak ni romska naselja koja predstavljaju jedini primjer "klasičnog neformalnog" koji se može naći u gradu. Neformalna gradnja u Beogradu nije fenomen društvene margine, već celog socijalnog spektra, uključujući srednju klasu i elitu. Ova posebna vrsta neformalne gradnje evropske srednje klase u Beogradu izražava se kroz nastojanja za postizanjem reda, uniformiranosti i neke vrste normalnosti. U svojim standardima, čak se približava regularnom, europskom tipu urbanog razvoja. Javlja se fenomen "stabilnosti neformalnog" koji se odnosi na činjenicu da je neformalna gradnja još u toku. Umesto povlačenja, neformalna gradnja postigla je upravo suprotno: izazvala je postepen preobražaj institucija i smeštanje unutar zakona i procesa koji trenutno vode sveobuhvatnoj legalizaciji. Na primer, s nepotpunim legalnim i regulacionim aparatom u uslovima tranzicije, bilo je jeftinije i brže graditi neformalno i pričekati na legalizaciju. U takvoj situaciji, neformalna gradnja imala je jasne političke prednosti, nedostajali su poticaji za promenom.

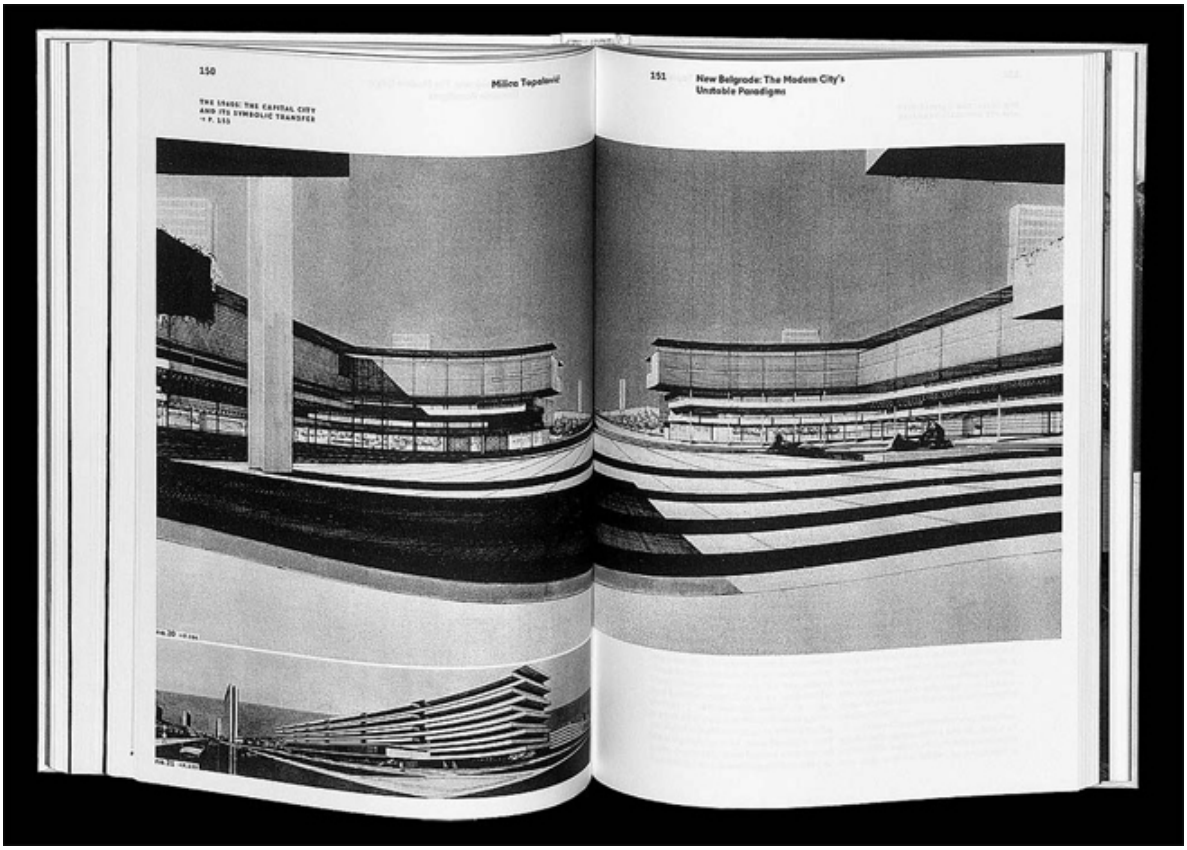

Poslednji sveobuhvatni urbanistički plan i vizija Novog Beograda nastali su pre pola veka, a u međuvremenu, područje se razvijalo nepredvidljivo, pokazujući nestabilnost modernističke paradigme i iracionalnu nezainteresovanost prema socijalističkom i modernističkom naslijeđu. Poslednje dve decenije u tandemu sa slomom socijalističke države, modernistička urbanistička vizija Novog Beograda bila je napuštena. Primeri poput tornja Centralnog komiteta otkrili su ambivalentnost i kompleksnost u odnosu prema prošlosti XX. veka: Soliter koji je trebao biti jedan od najvažnijih spomenika modernističkoj arhitekturi u Beogradu, renoviran je do tačke neprepoznatljivosti zbog svoje povezanosti s Titovim i nacionalističkim ideologijama.
Šire govoreći, pitanje kako tačno proceniti socijalističke prakse i proizvode je otvoreno; procena sa savremenog gledišta je u toku. Nasleđe socijalističke arhitekture i urbanizma nije izuzetak po tom pitanju. Uloga urbanističkog planiranja dramatično je umanjena u postsocijalističkom periodu. U Novom Beogradu je postojala praksa odlučivanja usmerena na investicije, takozvani "investitorski urbanizam", koji se fokusirao na izrazito vidljive individualne projekte ("najprostranija dvorana", "najveći shopping centar") umesto na gradski prostor i grad. Revizija i pojačanje kvaliteta modernističkog urbanizma u Beogradu bi bila moguća u budućnosti jedino sa snažnijim oblikom planiranja okrenutim javnosti.
U prilog tome ide i krajnji rezultat istraživanja Studija Basel uokviren ovim značajnim izdanjem, a to je "Generalni urbanistički plan stvarnosti", odnosno snimak zatečene gradske stvarnosti.

Nestabilnost formalne izgradnje u knjizi je prikazana na primeru razvoja Novog Beograda koji je, iako neprekidno planiran kao prestoni grad novog društva, postao neplanirana celina zahvaljujući promenama političkih okvira i nemogućnosti da se dovrše prethodni planovi. Stalne političke reforme koje su tragale za što pravednijim razrešenjem socijalističke protivrečnosti kolektivnog vlasništva i individualnih sloboda, kao i postepeno uvećavanje tehničkih kapaciteta koje su dovodile do rasta standarda, u vremenu kada je velika potreba za stanovima diktirala tempo izgradnje, dovodili su do akutne nestabilnosti sistema planiranja i realizacije, pa nijedan od planova nije do kraja ostvaren. Novi Beograd je postao grad sastavljen od raznih nedovršenih delova, baš kao i Beograd u celini. Sa druge strane, model neformalne izgradnje, definisan još tokom socijalističkog perioda uz naglu ekspanziju početkom devedesetih, predstavljen je u poglavlju knjige u kome se objašnjava anatomija razvoja prigradskog naselja Padina. Interesantno je zapažanje da neformalnost u Beogradu ne predstavlja fenomen sa društvene margine, već praksu koju sprovode i društvena elita i srednja klasa u situaciji kada javne instuitucije nisu u stanju da kontrolišu narasle privatne ambicije koje nastoje da ostvare uobičajene standarde poslovanja i stanovanja. Čak i posle devedesetih, umesto očekivanog uspostavljanja autoriteta institucija planiranja, dolazi do toga da se one prilagođavaju režimu neformalne izgradnje koji su u međuvremenu zbog ekonomičnosti i efikasnosti prihvatili veliki investitori. Po tome je neformalna izgradnja Beograda sličnija savremenom modelu neoliberalne deregulacije razvoja grada nego modelu siromašnih naselja zemalja u razvoju.

Pitanja koja su sve vreme vodila istraživački tim bila su: "Kakvim je Beograd postao, ili kakvim postaje nakon dvadeset godina rasta i transformacija u postsocijalističkom kontekstu? Imaju li procesi transformacije prostorni i geografski oblik, prikazuju li se jasno na karti grada?". Pokazalo se neverovatnim da je posedica onoga što se smatralo haotičnim, nestrukturiranim i neplaniranim rastom još uvijek eksplicitna i prepoznatljiva urbana konfiguracija. Beograd je doslovno grad-kolaž, koji je narastao komponovanjem istorijsko vrlo različitih delova: otomanski stari Beograd i habsburški Zemun bili su spojeni preko socijalističkog modernističkog Novog Beograda u sredini; sada su svi delovi okruženi pojasom postsocijalističke neformalne izgradnje. Tokom socijalizma ljudi su teško prihvatali Novi Beograd kao deo grada; danas se isto događa neformalnim naseljima. Prevladavajuća percepcija onogo što čini grad, nije uhvatila korak s brzinom i stvarnošću transformacija. Ova nova karta konstruiše predlog radikalnog prihvatanja onoga što postoji, kao temelj nove ideje grada tj. "Generalnog urbanističkog plana stvarnosti".

Knjiga Belgrade: Formal/Informal razotkriva Beograd kao grad koji je sastavljen od neujednačenih delova nastalih sadejstvom formalnih i neformalnih procesa građenja tokom različitih istorijskih epoha. Radikalnim prihvatanjem ovakve realnosti Beograda uspostavila bi se osnova za formulisanje nove strategije razvoja grada u kojoj bi imanentni odnos formalnog i neformalnog mogao biti regulisan tako da unapređuje odnos društva prema neposrednom okruženju.

Milica Topalović je arhitekta iz Beograda. Trenutno radi u Singapuru kao asistent – profesor na katedri za *"Arhitekturu i teritorijalno planiranje"* pri *"Laboratoriji za planiranje gradova budućnosti ETH"*, 2006 se pridružila timu *"Švajcarskog federalnog tehničkog instituta ETH"*, kao vođa istraživačkog tima ETH Studija Bazel – *"Institut za savremeni grad"* uz profesore Roger Deiner-a i Marcel Meili-ja. Diplomirala je u Beogradu, a masterirala na Berlažeovom institutu u Roterdamu 2001. godine na tezi Urbana post-socijalistička transformacija Beograda. Od 2000. godine samostalno učestvuje na urbanističkim, arhitektonskim projektima i prostornim instalacijama. 2006 godine nagrađena je nagradom *"Prix de Rome"* za rad sa Bas Princen – om i 2005 godine praksom u *"MAK – Šindlerovom centru za umetnost i arhitekturu"* u Los Anđelesu. Milica je predavala i izlagala širom sveta, nedavno u deSingel - Antverpenu, Minhenskoj *"Kući umetnosti"* i švedskom *"Arhitektonskom muzeju"*. Struci redovno doprinosi esejima o urbanizmu, arhitekturi i umetnosti u raznim časopisima i publikacijama.

Knjiga je objavljena u izdanju kuće Verlag Scheidegger & Spiess, a više o knjizi pogledajte na **veb stranama ETH Studija Bazel** i **izdavača**.